

XITSONGA FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nkarhi: 2½ wa tiawara

100 wa timaraka

HLAYA SWILERISO LESWI LANDZELAKA HI VUKHETA

1. Papila leri ri na 14 wa tipheji. Kambisisa loko papila ra wena ri helerile.
 2. Hlaya swivutiso hinkwaswo hi vukheta.
 3. Hlamula swivutiso HINKWASWO.
 4. U komberiwa ku sungula xivutiso xin'wana na xin'wana eka pheji yintshwa.
 5. Swi ta vuyerisa wena loko u tsala swi saseka no vonaka u tlhela u andlala ntirho lowu baseke.
 6. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona.
-

XIYENGE XA A XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1 PROSI**

Hlaya xitshuriwa xa A na xa B kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka swona.

XITSHURIWA XA A

Xibedhlele i ndhawu leyi vavabyi va nyikiwaka kona vutshunguri hi vaongori na madokodela lava tokoteke. Namuntlha, xibedhlele i senthara ya xiprofexinali leyi nyikaka nhlayiseko wa rihanyu hi madokodela na vaongori. Khale xibedhlele a xi tirha mitirho tanihi yindlu ya swisiwana, kumbe hositele ya *tipilgrims*. Vito ra xibedhlele ri huma eka *Latin hospes (host)*, leri ku nga rimitsu ra marito *hotel* na *hospitality*.

Swibedhlele swa sweswi swi na vatirhi lava va dyondzeleke ntirho wa le xibedhlele, vadokodela va vuhandzuri na vaongori, kasi khale, ntirho lowu a wu endliwa hi vapfumeri lava va sunguleke xibedhlele xolexo kumbe vatirhi vo tirhela mahala. Madoroba lamakulu ma nga va na swibedhlele swo tala leswi hambanaka hi vukulu na switirhisiwa.

Dokodela David Gordon, muleteri eka Xibedhlele xa VCA Arroyo Animal eLake Forest, u nyika ku hambana exikarhi ka swibedhlele na mitirho ya swona. Eka swibedhlele swin'wana, vavabyi va yela ku ya kamberiwa ntsena va tthelela emakaya (outpatients), van'wana va etlela (inpatients).

Ku na tinxaka timbirhi ta swibedhlele, ku nga xa mfumo na xa munhu. Xibedhlele xa mfumo xi hakeleriwa hi mfumo hikwalaho a xi swi koti ku ttherisa vavabyi loko va nga ri na mali yo hakelela rihanyu ra vona. Swibedhlele swa vanhu swi hakeleriwa hi vinyi va swona no va va tiendlela milawu ya vona. Swa swi kota ku ttherisa vavabyi loko va nga ri na mali yo hakelela vutshunguri bya vona. Swibedhlele swa vanhu swa durha ku tlula swa mfumo.

Swibedhlele swa mfumo swi na vavabyi vo tala na vukorhokeri bya le hansi ku tlula bya swibedhlele swa vanhu. Swi lawuriwa hi mfumo, kasi swa vanhu swi lawuriwa hi van'wambindzu.

Swibedhlele swa vanhu swi na switirhisiwa swa xiyimo xa le henhla swinene. Kambe swi kona swibedhlele swin'wana swa mfumo swo fana na AIIMS, leswi swi nga swa xiyimo xa le henhla emisaveni hinkwayo hambiloko xi ri na vavabyi vo tala swinene. Swibedhlele swa mfumo a swi langutelangi ku bindzula. Mfumo wu swi nyika mali yo swi fambisa. Ntirho wa swona i ku tshungula vaakatiko, kasi swa vanhu swi endleriwile ku bindzula. Eka swibedhlele swa vanhu, muvabyi wa hlawula nkarhi lowu a lavaka ku tshunguriwa hi wona.

Eka swibedhlele swa vanhu, muvabyi wa hlawula nkarhi lowu a lavaka ku tshunguriwa hi wona. Nakambe, eka swibedhlele swa vanhu muvabyi wa swi kota ku hlawula xibedhlele na dokodela loyi a lavaka ku tshunguriwa hi yena, kasi eka swibedhlele swa mfumo, muvabyi a nga tihlawuleli, tanihileswi ku nga milawu leyi lawulaka dokodela loyi a faneleke na loyi a nga fanelangiki ku ku tshungula. Vavabyi va le ka swibedhlele swa mfumo va tshunguleriwa ekamareni ra vona va ri voxe, leswi swi va nyikaka xihundla, kasi eka swa mfumo, vavabyi va tshunguleriwa entlhambini wa vavabyikulobye.

[Xitshuriwa lexi xi huma eka webusayiti ya <EzineArticles.com>]

- 1.1 Nyika xitshuriwa lexi nhlokomhaka leyi faneleke. (1)
- 1.2 Boxa nhlamuselo **YIN'WE** ya xibedhlele. (2)
- 1.3 Nyika tinxaka **TIMBIRHI** ta swibedhlele. (2)

- 1.4 Hlawula nhlamulo yin'we leyi nga ri ki ntiyiso eka leti ti nga laha hansi.
- 1.4.1 Khale xibedhlele a xi tirha mitirho tanihi yindlu ya swisiwana, kumbe ya *tipilgrims*.
- 1.4.2 Swibedhele swa vanhu swi amukela ntsena vavabyi va nhlonge yo basa ntsena.
- 1.4.3 Swibedhlele swa sweswi swi na vatirhi lava va dyondzeleke ntirho wa le xibedhlele, vadokodela va vuhandzuri na vaongori.
- 1.4.4 Khale, mitirho ya vudokodela na vuongori a yi endliwa hi vapfumeri lava va sunguleke xibedhlele xolexo kumbe vatirhi vo tirhela mahala. (1)
- 1.5 Boxa ku hambana **KUMBIRHI** loku ku nga kona exikarhi ka swibedhlele swa mfumo na swibedhlele swa vanhu. (4)
- 1.6 Hikokwalaho ka yini swibedhlele swa vanhu swi kota ku tlherisa vavabyi lava va pfumalaka mali yo hakelela vutshunguri bya vona loko va vabya? (2)
- 1.7 Hlamusela xivangelo lexi xi endlaka leswaku swibedhele swa mfumo swi nga swi koti ku nyika vukorhokeri lebyi hetisekeke eka vaakatiko. (2)
- 1.8 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka xitshuriwa lexi? (2)
- 1.9 Hi ku vona ka wena, xana u tsakela ku tshunguriwa eka muxaka wihi wa xibedhlele? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 1.10 Xana loko a wu ri holobye wa rihanyu eAfrika Dzonga, a wu ta endla yini ku antswisa vukorhokeri bya rihanyu eka swibedhlele swa mfumo naswona hikokwalaho ka yini? (3)
- [22]

Hlaya xitshuriwa xa **B** kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA B: XIFANISO

Ndhawu leyi yi pfuna vaakatiko, kambe yi vengiwa swinene hi vadyuhari.

[Xifaniso lexi xi huma eka wbusayiti ya <www.shutterstock.com>]

- 1.11 Xana ndhawu leyi yi kombisiweke laha xifanisweni yi komba leswaku hi le kwihhi? (1)
- 1.12 Boxa tinxaka **TIMBIRHI** ta vatirhi lava va tirhaka eka ndhawu leyi. (2)
- 1.13 Nyika ntirho **WUN'WE** lowu wu tirhiwaka eka ndhawu leyi. (1)
- 1.14 Xana **vadyuhari** i vanhu vanjhani? Hlamusela. (2)
- 1.15 Xana u tshama u pfuneka eka ndhawu yo fana na leyi ke?

Hlamusela ndlela leyi u pfunekeke hayona.

(2)
[8]

30 wa timaraka

XIYENGE XA B NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2**

Hlaya **XITSHURIWA XA C** laha hansi kutani u landzelela swileriso leswi nga ehansi ka xona.

SWILERISO

Longoloxa **NTLHANU** wa tipoyinti ntsena.

Nombora swivulwa swa wena kusuka eka **1 – 5**.

Tirhisa marito ya **WENA N'WINI**.

XITSHURIWA XA C**NKOKA WO TIOLOLA MIRI**

Hinkwerhu ha swi tiva leswaku vutiolori byi pfuna ngopfu eka rihanyu ra munhu, kambe i vatsongo lava va tivaka hi ku hetiseka nkoka wa kona. Munhu a nga hlawula vutiolori byo fana na ku famba, ku tsutsuma, ku tlulatlula na ku hlambela. Vutiolori byi pfuna ku hunguta ntiko lowu nga lavekiki emirini wa munhu. Mafurha ya miri lawa ya nga lavekiki, na wona ya hunguteka loko munhu a tshamela ku endla vutiolori. Loko munhu a endla vutiolori, miri wa yena wu dyondza ku tirhisa matimba matsongo na ku lawula matimba ya wona hi mfanelo leswi tlhelaka swi engetela matimba na ku ku aka misiha ya wona. Mbilu ya munhu yi kota ku tirha hi mfanelo endzhaku ka nghingiriko lowu tikeke. Ku landzelela minongonoko ya vutiolori swi endla leswaku munhu a va na miri lowu vumbekeke handle ka ku nwa mirhi. Miri wa munhu loyi a tshamelaka ku tirha na ku tiolola wu humesa '*endorphins*' na ti '*chemicals*' leswi n'wi tiselaka vutitshembi, ku rhula na ku tshama a tsakile. Vutiolori bya le xikarhi byi pfuna ku tiyisa matirhelo ya miri. Tisele ta miri leti ti pfunaka ku lwa na vuvabyi bya *pathogens*, ti hangalaka hi xihatla na miri hi nkarhi wa vutiolori. Loko munhu a tshamela ku tiolola tisele ta miri ti va kona nkarhi wo leha, ti tlhela ti sivela miri eka mavabyi yo tlulela. Vulavisisi lebyi endliweke hi Yunivhesithi ya Northwestern byi kumile leswaku vanhu lava va tiololaka va tala ku hlula vuvabyi bya vurhongo bya *insomnia* na ku karhala ka miehleketo. Ku tiolola ku fanele ku hundzuka nghingiriko wa nkoka eka vanhu lavakulu na vantshwa.

[Xitshuriwa lexi xi huma eka <www.buzzle.com/articles/importance-of-exercise.html>]

10 wa timaraka

XIYENGE XA C NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI**XIVUTISO XA 3**

Xiya **KHATHUNI** leyi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka yona.

XITSHURIWA XA D: KHATHUNI

- 3.1 Xana vanhu lava va nga le ka khathuni va le kwihi? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 3.2 Hi swihi swiyimo swa vanhu lava va nga le ka khathuni? Nyika xin'wexin'we. (2)
- 3.3 Xana ku nga va ku lo humelela yini ku kala vanhu lava va hlangana eka xivandla lexi va nga eka xona? Hlamusela. (2)
- 3.4 Boxa xilo xin'we lexi kumekaka ehenhla ka tafula leri vanhu lava va nga le ka rona. (1)
- 3.5 Nyika xinuna xa rito leri tikisiweke eka xivulwa lexi landzelaka:
- Manana**, loko u tekile selulafoni ya mudyondzi hi nkarhi wo dyondzisa u fanele u n'wi tlherisela yona. (1)
- 3.6 Xana vanhu lavambirhi va nga va va titwa njhani hi mhaka leyi va vulavulaka hi yona ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

[10]

XIVUTISO XA 4**XITSHURIWA XA D: XINAVETISO**

Xiya xinavetiso lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

BASANI LAPTOPS
RIQINGHO: 0829870034
FEKISI: 0873872099
IMEYILI: basanilaptops@gmail.com

[Xifaniso lexi xi huma eka webusayiti ya <www.whitegadget.com>]

Hi xavisa tilepithopi ta nkoka ta nxavo wa le hansi swinene. Hina vaBasani Laptops hi olovisela vaakatiko vutomi. Tilepithopi ta hina ti kota ku hlayisa vuxokoxoko bya wena hinkwabyo. Hi xavisela lava va nga na swa le mandleni na lava va tirhisaka manghilazi ntsena.

- 4.1 Xana xinavetiso lexi xi kongomisiwile eka vamani? (2)
- 4.2 Hikokwalaho ka yini vito ra 'Basani Laptops', ri tsariwile hi fonto leyikulu? (2)
- 4.3 Xana hi wihi mboyamelatlhelorin'we lowu wu kumekaka eka xinavetiso lexi? (2)
- 4.4 Boxa vutihlanganisi **BYIMBIRHI** lebyi u nga byi tirhisaka loko u lava ku tihlanganisa na vaxavisi va tilepithopi leti. (2)
- 4.5 Xana 'Laptop', yi olovisa vutomi hi ndlela yihi? (2)

[10]

XIVUTISO XA 5**XITSHURIWA XA E**

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

Swa vava, swa tsakisa loko munhu a lela a ku: "Salani kahle, hi ta tlhela hi vonana!"

- 1 Vanhu lava va nga le mitirhweni va hetelela va khomana hi nsiha lowu wu va endlaka leswaku va va xilo xin'we laha va navelaka ku hambanisa hi rifu ntsena. Lexi xi va khomanisaka i xinghana, vutswari na vurhangeri leswi va swi hlengeleleke emalembeni ya ku hlangana na ku hanya ka vona.
- 2 Leswi swi endla leswaku loko nkarhi wo vula marito lawa: "Mi **sala** kahle", mihloti yi sungula ku hohloka, yi hobomulana, yi khuluka tanihi nambu wa Limpopo. Mieheketo, mianakanyo na timbilu swi sungula ku banana hi tinhloko. Ku kanakana be! Munhu a nga tivi leswaku laha a yaka kona hi le Kanana kumbe eGibita. Mbilu yi ba hi mahika yo tsandzeka ku teka xiboho xa ntikelo na risima. "Loko ndlela va hlalulela munhu a ta tiva no vona laha a yaka kona!"
- 3 **Vathori va hlongola vatirhi van'wana hikokwalaho ka ku va va lava vatirhi vatsongo.** Vatirhi lava va siviwa hi switirhisiwa leswi swi kotaka ku olovisa ntirho na thekinoloji. Vathori va kontirakisa mitirho ya vona, ku balekela nawu wa mafambiselo ya vatirhi ematshanweni yo nyika vanhu mitirho leyi. Ku lahlekeriwa hi timali hikokwalaho ko ti tirhisa hi **vusopfa** i xivangelo xin'wana lexi wisaka tifeme. Ku tsana kumbe ku ehla ka '*Rand*', i xivangelo xin'wana lexi xi hambanisa mutirhi na feme ya yena. **Switereka na swona swi heta tifeme matimba**, ku kala ti balekeriwa hi vaxavi, leswi endlaka leswaku mitirho yi hela hi ku pfumaleka ka bindzu.
- 4 Xivangelo xin'wana i ku lava ku ringanisa exikarhi vatirhi va xinuna na va xisati ku endlela ku kuma nhlayo leyi lavekaka efemeni yo karhi.
- 5 Hakanyingi loko vatirhi va hlongoriwa timhaka ta vona ti helela ekhoto. Khoto yi ahlula timhaka to hlongoriwa entirhweni hi ku languta loko ku vile na xivangelo xo khomeka xo hunguta vatirhi volavo. Swilaveko swa nkoka swa mahungutelo, eka ku hlawula lava va faneleke va hungutiwa xikan'we na lava va faneleke va sala, na swona swi langutiwa hi vukheta lebyikulu. Khoto yi tlhela yi **nangusa** loko muthori a sungurile a tihlanganisa na vatirhi na mihlangano ya vona, a nga se teka xiboho xo **hungusa** vatirhi va yena. Xo hetelela, khoto yi tlhela yi languta loko muthori a nyikile vatirhi na mihlangano ya vatirhi, vuxokoxoko hinkwabyo mayelana na xikongomelo xa yena xo hunguta vatirhi va yena.
- 6 Hitlhelo rin'wana swi nandziha no tsakisa loko vanhu lava hi tshameke kumbe ku tirha na vona hi fanele hi hambana na vona hikwalaho ko tlakusiwa entirhweni. Laha hikona ku sungulaka mikhuvo yo tlangela ku hambana ka nkoka.

SWIVUTISO

- 5.1 Xiya xivulwa lexi xi nga laha hansi, kutani u tirhisa rito leri tikisiweke ku tsala xivulwa xin'wana lexi nga na nhlamuselo yo hambana na xona.

Mi **sala** kahle. (2)

- 5.2 Xiya xivulwa lexi xi nga laha hansi kutani u tlhela u xi tsala kambe u sungula hi rito leri ri nga tikisiwa ehansi ka xona.

Vathori va hlongola vatirhi van'wana hikokwalaho ka ku va va lava vatirhi vatsongo.

Hikokwalaho ... (2)

- 5.3 Yisa xivulwa lexi landzelaka, lexi nga eka ndzimana ya **3**, eka nkarhi lowu taka. Switereka na swona swi heta tifeme matimba. (2)

- 5.4 Nyika ritofularha ra rito leri ri tikisiweke eka xivulwa lexi landzelaka lexi xi nga eka ndzimana ya **3**.

Ku lahlekeriwa hi timali hikokwalaho ko ti tirhisa hi **vusopfa** i xivangelo xin'wana lexi wisaka tifeme. (2)

- 5.5 Tlhela u tsala xivulwa lexi landzelaka lexi nga eka ndzimana ya **5**, kambe u lulamisa swihoxo leswi nga kona swa matsalelo.

Khoto yi tlhela yi **nangusa** loko muthori a sungurile a tihlanganisa na vatirhi na mihlangano ya vona, a nga se teka xiboho xo **hungusa** vatirhi va yena. (2)
[10]

30 wa timaraka

XIYENGE XA D VUTLHOKOVETSERI**1A SWITLHOKOVETSELO SWO KA SWI NGA RI SWA NDZAWULELO****XIVUTISO XA 6 XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

U yimele yini? – T. A. Ngope

- 1 U yimele yini we' muntshwa:
- 2 Ku pfuka ka vafi xana?
- 3 Kumbe ku vuya ka Kriste?
- 4 Nkarhi wa ku siya.
- 5 Nkarhi wu koka tin'hwetl,
- 6 Ti pandza mananga ya sala ya hlanganile,
- 7 Malembe ya dyiwa bi!
- 8 Hi manana ntumbuluko.
- 9 Wona ya furhekiwile edulwini ra nyangwa wa nsimbi,
- 10 Rero i khele ro pfumala vuhumo,
- 11 Ri rindziwile hi tintsumi ta yena Lonkulu,
- 12 Ndzi vula yena Mumbi.
- 13 Ndzi pfumelele ndzi ku luma ndleve:
- 14 Wanuna u ta dya swa nyuku wa yena.
- 15 Xiya vutomi bya vusokoti,
- 16 Yi hume u ya juluka.
- 17 U nga tikhomi rihlaya; swa yila.
- 18 U nga songi mandla; ya tirhise.
- 19 Tsevukela; u nga lolohi.
- 20 Yalawo i mahungu ya nampundzu.

- 6.1 Hi mitila leyi nga tluriki MUNE, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (2)
- 6.2 Tshaha ntila lowu hlamuselaka leswaku munhu un'wana na un'wana u fanele a titirhela. (2)
- 6.3 Xana riencisi '**bi!**', ri vula yini eka ntila wa 7? (2)
- 6.4 Xana mutlhokovetseri u hlamusela yini hi ntila wa **16**, lowu nge:
'Yi hume u ya juluka'? (2)
- 6.5 Loko muntshwa loyi ku vulavuriwaka hi yena a a ri munghana wa wena a wu ta n'wi tsundzuxa yini? (2)

[10]

1B SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO**XIVUTISO XA 7 XIKAMBELANTWISISO**

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

Nawu wa ntumbuluko – M. M. Marhanele

- 1 Ndzi lava ku ba bembele,
- 2 Vhele ndzo mi tsundzuxa,
- 3 Mi nga tihlanganisi tinhloko,
- 4 Ngopfungopfu n'we va fole,
- 5 Mi nga hembeli xikhalabyana,
- 6 Mi nga lumbeti xidemokirasi.

- 7 Nawu wa ntumbuluko a wu cinci,
- 8 Dyambu ra ha pela evupeladyambu,
- 9 Wanuna wa ha ri sweswa khale,
- 10 Wansati wa ha tekiwa tanihi tolo,
- 11 Vuhosi byona bya tswaleriwa.
- 12 Vufambisi u jinga u bodziwa.

- 13 N'wina 'tigay', mi dlamula timbilu.
- 14 Mi nga yimisi tiko hi milenge,
- 15 Wanuna na wansati va tekana, "full stop!"
- 16 Nawu i ntumbuluko,
- 17 Xipululu, gwavava na nkolombyana i swikokovi,
- 18 Loko belengu yo kolola, tiko ri herile!

- 19 Mbuti i xixevo,
- 20 Mbuti i ya ntwaso,
- 21 Swoso swa mbuti i swa ndlhali!
- 22 Kumbexana ku yi fuyela dzovo,
- 23 Lero gangana na mbuti yi te hwi!
- 24 Xigwevo lexi nga fanela hi ntambhu.

- 25 Nawu wa ntumbuluko,
- 26 Wa alela munhu ku hundzula xifuwo hlomisa,
- 27 Tshikani timbuti ti tekana toxo.
- 28 Sodoma na Gomora ri tshwele rero!
- 29 Mi nga hi hloleli hina!
- 30 Mi nga thaji nawu, nawu wa ntumbuluko.

- 7.1 Hi mitila leyi nga hundziki eka mune, hlamusela leswi xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi swona. (2)
- 7.2 Tsavula ntila lowu hlamuselaka leswaku ku ya hi ntumbuluko, timhaka ta vukati kumbe to tekana ti fanele ti humelela exikarhi ka wansati na wanuna, ku nga ri exikarhi ka wanuna na wanuna kumbe wansati na wansati. (2)
- 7.3 Hi ku vona ka wena, hi wihi nkoka wo vuyeleriwa ka rito 'mbuti', eka mitila ya 19 na 20? (2)

7.4 Pimanisa mitila leyi nga eka **A** na tinhlamuselo leti nga eka **B**.

A (NTILA)	B (NHLAMUSELO)
7.4.1 Ngopfungopfu n'we va fole. (Ntila wa 4)	(a) Vaxinuna lava va tekanaka hi xivona va nyangatsa
7.4.2 Mi nga lumbeti xidemokirasi. (Ntila wa 6)	(b) Ku xanisa tiko.
7.4.3 N'wina 'tigay', mi dlamula timbilu. (Ntila wa 13)	(c) Vaxinuna.
7.4.4 Mi nga yimisi tiko hi milenge. (Ntila wa 14)	(d) Ku va va nga lumbeti ntshuxeko.

(4)
[10]

XIVUTISO XA 8 XIKAMBELANTWISISO

Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

Ndzi wisise – R. K. Gum'sani

- 1 Loko dyambu ri ku n'wee!
- 2 Un'wana na un'wana u ya ensin'wini yakwe,
- 3 Lomu a pfukelaka kona hi masiku,
- 4 Wena u teka tindhulwana ta wena hahlu!
- 5 U ndzi swondzolota hi tihlo ra xikunguva.

- 6 Wena ntirho wa wena i ku vona ye' mina,
- 7 U ndzi himetela hi tihlo ra rivengo,
- 8 U ndzi ndzondzometela endzhopeni,
- 9 U luma na majejeku onge wo dlaya nyoka,
- 10 U ndzi seletela ndza ha hanya leswaku ndzi nga hefemuli.

- 11 Wena loko u ku bulumuku, u ehlekete ye' mina,
- 12 Kasi mina ndzi dlele mani?
- 13 Loko ndzi tiolola milenge u ndzhuti wanga,
- 14 U ndzi landzelela na le swihundleni swanga,
- 15 U phebelana na nyuku u nga tlheli.

- 16 Hinkwako laha u nga kona u tshama hi mina,
- 17 U ndzi funya ndzi kala ndzi ku bi!
- 18 Ku nga sali na nsisi wa mhamba lowu
- 19 U khula murhu u tsona ticece,
- 20 U lakatsela xinkambana xi ku caca!

- 21 Xana u ta languta rini tshanga raku?
- 22 Xana u ta hlakula rini yaku nsimu?
- 23 Loko wa ha heta nkarhi waku hi mina,
- 24 Hi ku lava ku ndzi vona eswirhendzeni swaku,
- 25 Leswo mbyana yo dya yin'wana a yi noni wa swi tiva wena?

- 26 Tiva leswi wena macingelani,
- 27 Laha hansi ka tilo na sava ra nambu,
- 28 Leswi u swi endlaka eka mina hi manyanga,
- 29 Xana u cingerile exikosini xa wena ke?
- 30 ... un'wana munhu u langute wena.

- 8.1 Hi mitila leyi nga hundziki mune, hlamusela mhakankulu leyi xitlhokovetselo lexi nga laha henhla xi vulavulaka hi yona. (2)
- 8.2 Tshaha ntila lowu wu hlamuselaka leswaku munhu un'wana na un'wana u ya entirhweni wa yena. (2)
- 8.3 Xana leswi endlwaka hi munhu loyi ku vileriwaka hi yena swa khorwisa ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

8.4 Pimanisa mitila leyi nga eka **A** na tinhlamuselo leti nga eka **B**.

A (NTILA)	B (NHLAMUSELO)
8.4.1 U ndzi himetela hi tihlo ra rivengo. (Ntila wa 7)	(a) U n'wi sala endzhaku hinkwako lomu a fambaka kona.
8.4.2 U ndzi ndzondzometela endzhopeni. (Ntila wa 8)	(b) A nga naveli ku vona movilari a humelerile, u navela leswaku ku va yena ntsena loyi a va ka na leswinene.
8.4.3 Loko ndzi tiolola milenge u ndzhuti wanga. (Ntila wa 13)	(c) U na rivengo lerikulu eka movilari.
8.4.4 Hi ku lava ku ndzi vona eswirhendzeni swaku. (Ntila wa 24)	(d) Timhaka leti movilari a hleviwaka hi tona a hi ta ntiyiso, o hemberiwa a tlhela a vangeriwa swiphigo.

(4)
[10]

30 wa timaraka

Ntsengo hinkwawo: 100